

Дячкова О.М.

НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ ОПЕРАТИВНО-РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ

У статті окресленні визначення поняття «надзвичайна ситуація». Представлена загальна класифікація надзвичайних ситуацій. Як середовище професійної діяльності фахівців оперативно-рятувальної служби, надзвичайні ситуації супроводжуються ризиками, несуть загрозу та являють крайню небезпеку для життя людей.

Ключові слова: екстремальні умови, надзвичайна ситуація, професійна діяльність, фахівці оперативно-рятувальної служби.

Актуальність дослідження. Професійна діяльність фахівців оперативно-рятувальної служби у надзвичайних ситуаціях пов'язана з високим рівнем ризику, великою кількістю стресогенних факторів та відбувається в небезпечних для життя умовах.

Професійна діяльність фахівців ризиконебезпечних професій стає надзвичайною за умов щоденної напруженої діяльності, в якій небезпека представлена як потенційно можлива подія і так званих критичних інцидентів, під час яких фахівці оперативно-рятувальної служби стикаються з людськими жертвами, матеріальними втратами, з справжньою небезпекою та загрозою для життя, здоров'я, благополуччя оточуючих.

Надзвичайні ситуації загрожують суспільству, навколишньому середовищу, економіці, призводять до перегляду питань взаємодії людини і природи, людини і техніки, людей між собою.

Таким чином, вивчення особливостей надзвичайних ситуацій при виконанні службових обов'язків фахівців оперативно-рятувальної служби є актуальним завданням.

Мета дослідження – розглянути поняття «надзвичайна ситуація» як середовище професійної діяльності фахівців оперативно-рятувальної служби.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «надзвичайна ситуація» досі не має вичерпного визначення. В літературі надзвичайні ситуації мають різні назви — «складні», «особливі», «небезпечні», «особливо небезпечні», «нестандартні», «ризиковані», «загрозливі», «стресові», «напружені», «екстремальні». Ми повністю погоджуємося з думкою О. Столяренко [9], що за змістом ці слова уподібнені. Загальним для них є те, що вони означають щось надзвичайне.

Аналіз наукових джерел свідчить, що деякі вчені пропонують різне тлумачення цих понять, а деякі вживають їх як синоніми.

Термінологічна невизначеність полягає перш за все в тому, що не витримується один конкретний критерій щодо розподілу. В одному визначенні, акцент ставиться на характеристиці об'єктивних особливостей стимуляції («складні умови»), в іншому — на відношенні суб'єкта до цієї стимуляції («важкі умови»), а в третьому — на переважному компоненті виниклого стану («емоціогенні умови») тощо [10, С. 25-26].

На думку Л. Криворучко поняття «надзвичайна ситуація» значно ширше ніж визначення «екстремальна ситуація». Надзвичайна ситуація детермінується як порушення звичних умов життя та діяльності людей, спричинене небезпечною подією або стихійним лихом, які можуть призвести до загибелі людей та втрати матеріальних цінностей. Екстремальна ситуація може виникати щоденно, в порівнянні з надзвичайною, яка є більш розповсюдженою в професійній діяльності фахівців [7, С. 23].

Деякі дослідники розрізняють ці поняття за ступенем частоти дії екстремальних чинників, які створюють загрозливі ситуації. Діяльність в

надзвичайних ситуаціях пов'язана з епізодичною або тимчасовою дією небезпечних чинників, а в екстремальних — з постійною дією цих чинників

Л. Дика вказує на те, що надзвичайні ситуації відрізняються від екстремальних меншою інтенсивністю та специфічною спрямованістю впливу на професійну діяльність [3, С. 40].

Науковці Ю. Бабенко та Л. Ішичкіна прирівнюючи поняття надзвичайної та екстремальної ситуацій, характеризують їх як надзвичайні, особливо небезпечні, що виникли зненацька та набувають стрімкого розвитку [1].

Ю. Шойгу, досліджуючи професійну діяльність фахівців оперативно-рятувальної служби у надзвичайних ситуаціях, диференціює поняття надзвичайна, екстремальна та кризова ситуації. Надзвичайна ситуація — це об'єктивно створенні умови, що виникли в результаті аварії, небезпечного природного явища чи стихійного лиха, яке може призвести до людських жертв, матеріальних збитків та порушення умов життєдіяльності людей. Екстремальна ситуація визначається дослідником як ситуація, що виникла несподівано та загрожує життю, здоров'ю, особистій цілісності та благополуччю людини. Кризова ситуація — ситуація, яка вимагає від людини значних змін в уявленні про світ і про себе за короткий проміжок часу. Криза — це завжди момент вибору з декількох можливих альтернатив, момент прийняття рішення [8, С. 15-21].

Професійна діяльність фахівців оперативно-рятувальної служби пов'язана з потенційною небезпекою, яка часто має прихований характер та виявляється у певних важко передбачуваних ситуаціях. Коли небезпека посилюється та виходить з під контролю, тоді виникає екстремальна ситуація. Якщо цю ситуацію не стабілізувати, вона перетворюється у надзвичайну ситуацію.

Одним із поширених термінів є екстремальні ситуації — ситуації, які створюють великі об'єктивні й психологічні труднощі, вимагають від людини повного виснаження та використання найкращих особистісних можливостей для досягнення успіху та безпеки.

За характером загроз, небезпек, можливими наслідками, вимогами до підготовки та поведінкою людей, тобто за ступенем екстремальності, екстремальні ситуації поділяються на: нормальні, параекстремальні, екстремальні та гіперекстремальні. Нормальні, які визначаються як звичайні, повсякденні ситуації, не становлять особливих труднощів і не містять небезпек і завершуються зазвичай позитивним результатом. Параекстремальні ситуації здатні призвести до невдач та спричиняють у людині сильне внутрішнє напруження. До екстремальних належать ситуації, що характеризуються межовим внутрішнім напруженням та перенапруженням, які відчуває людина. Гіперекстремальні ситуації викликають внутрішні навантаження, які часто перевищують можливості людини та призводять до небезпечних наслідків [9].

Професійна діяльність фахівців оперативно-рятувальної служби відбувається в екстремальних умовах надзвичайних ситуаціях.

Екстремальні умови визначаються в залежності від їхнього впливу на стан людини. Екстремальні умови — це такі чинники, вплив яких призводить до стану «динамічної неузгодженості», дискомфорту. Під час професійної діяльності фахівців небезпечних професій слід враховувати також можливості адаптаційних якостей людини [7]. Адаптація — це рівень психічної діяльності, система відношень, яка визначає адекватну поведінку особистості відповідно до заданих умов середовища, її ефективну взаємодію з навколишнім світом та успішну діяльність без особливого нервового напруження.

Адаптація, як одна із найважливіших якостей людини, визначає ефективність професійної діяльності в екстремальних умовах надзвичайних ситуацій та виявляється на всіх рівнях її психічної діяльності в цих умовах

Професійна діяльність фахівців оперативно-рятувальної служби у надзвичайних ситуаціях вивчається шляхом аналізу тріади взаємозалежних компонентів: характеристики екстремальних факторів (зовнішні умови діяльності); психологічні стани та якості особистості (внутрішні умови

діяльності); показники (результати) діяльності. Найбільш важливим в цій тріаді є взаємозв'язок внутрішніх (суб'єктивних) та зовнішніх (об'єктивних) факторів, тобто умов діяльності [2].

В цілому надзвичайна ситуація визначається як ситуативна складова екстремальних ситуацій. Але в контексті професійної діяльності в надзвичайних ситуаціях екстремальність постає як міра її складності, небезпечності та ступеня загрози для життя. Отже, рівень екстремальності детермінує надзвичайність будь-якої ситуації [6].

У Кодексі цивільного захисту України, яким регламентується діяльність фахівців оперативно-рятувальної служби, надзвичайна ситуація трактується як обстановка на окремій території чи об'єкті, що характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією або іншою небезпечною подією, що може призвести до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання та провадження господарської діяльності на такій території чи об'єкті [5].

Відповідно до цього визначення можна зробити висновок, що поняття надзвичайної ситуації загальніше та ширше ніж визначення екстремальної ситуації. Екстремальна ситуація може призвести до надзвичайної, але не навпаки.

Надзвичайна ситуація характеризується такими параметрами:

- наявність або загроза загибелі людей та тварин, або значне погіршення умов їх життєдіяльності;
- заподіяння великих матеріальних збитків;
- значне погіршення навколишнього природного середовища [4, С. 4].

Для того щоб зрозуміти механізм дії надзвичайних ситуацій, необхідно досконало проаналізувати їх типи, різновиди. Надзвичайні ситуації класифікуються: 1) за характером походження подій, 2) за ступенем

територіального поширення та розміром людських втрат і заподіяних матеріальних збитків.

За характером походження подій, що сприяють виникненню надзвичайних ситуацій на території України, надзвичайні ситуації діляться на: надзвичайні ситуації техногенного характеру (транспортні аварії, пожежі, вибухи, аварії з викидом небезпечних і шкідливих, руйнування споруд та ін.); надзвичайні ситуації природного характеру (небезпечні геологічні, метеорологічні, гідрологічні явища, пожежі у природних екологічних системах, та ін.); соціальні надзвичайні ситуації (ситуації, що виникли у зв'язку з протиправними діями терористичного та антиконституційного спрямування); воєнні надзвичайні ситуації (з'явилися внаслідок застосування звичайної зброї або зброї масового ураження) [4].

За масштабами територіального поширення та залежно від обсягів заподіяних збитків, обсягів технічних і матеріальних ресурсів, необхідних для їх ліквідації, надзвичайні ситуації можуть бути державного, регіонального, місцевого та об'єктового рівнів [5].

Кожна надзвичайна ситуація має власну специфіку та особливості, психічні наслідки для учасників та свідків і відрізняється умовами, труднощами, засобами дій, загрозами, небезпеками та наслідками.

Надзвичайні ситуації призводять до загибелі людей, стають причиною страждань, знищення матеріальних та духовних цінностей, зміни навколишнього природного середовища та звичного способу життя. Щоб попередити та уникнути надзвичайні ситуації необхідно в першу чергу покладатися на професіоналізм фахівця оперативно-рятувальної служби, який залежить від його особистісних якостей, знань, умінь, навичок, підготовленості до впливу екстремальних факторів та виконання службових обов'язків в особливих умовах. Професіоналізм та компетентність фахівців небезпечних професій зароджується на моральному підґрунті, оскільки вони несуть відповідальність за безпеку інших.

Професійна діяльність фахівців оперативно-рятувальної служби в надзвичайних ситуаціях характеризується психологічним проникненням фахівця в ситуацію, яка перетворює її в об'єктивно-суб'єктивну систему «людина у ситуації» завдяки своїм знанням, вмінням та навичкам. Таке проникнення корелюється психологічними чинниками, які мають підвищений вплив на успішну діяльність в екстремальних умовах надзвичайної ситуації. До цих чинників належать: розуміння й оцінка ситуації; оцінка серйозності ситуації та ставлення до неї; мотивація активності в ситуації; самовладання (утримання себе під контролем, збереження чи відновлення душевної рівноваги)

Висновки. Надзвичайні ситуації — це особливі ситуації природного, техногенного, соціального та воєнного характеру. Як середовище діяльності фахівців оперативно-рятувальної служби, надзвичайні ситуації супроводжуються ризиками, несуть загрозу та являють крайню небезпеку для життя людей.

Успіх професійної діяльності фахівців оперативно-рятувальної служби в надзвичайних ситуаціях ґрунтується на індивідуальних рисах та якостей фахівця, його волі, саморегуляції, витримки, стресостійкості, фізичному розвитку, підготовленості та здатності адаптуватися до екстремальних умов надзвичайних ситуацій.

Література

1. Бабенко Ю., Ішичкіна Л. Деякі аспекти психології поведінки людей в екстремальних умовах // Пожежна безпека. – № 8 (47). – 2003.
2. Б. А. Смирнов, Е. В. Долгополова. Психология деятельности в экстремальных ситуациях. Х.: Изд-во Гуманитарный Центр, 2007, - 276 с.
3. Дикая Л. Г. Психология саморегуляции функционального состояния субъекта в экстремальных условиях деятельности: дис.... д-ра психол. наук: 19.00.03. — М.: РГБ, 2003. — 342 с.
4. Державний класифікатор України. ДК 019-2001. Державний класифікатор надзвичайних ситуацій : Наказ 19.11.2001 р. № 552. - К. : Держстандарт України, 2002. - 16 с.
5. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI (із змінами, внесеними згідно із Законами № 224-VII від 14.05.2013 та № 353-VII від 20.06.2013).
6. Козяр М. М. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки особового складу підрозділів з надзвичайних ситуацій [Текст]: дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Козяр Михайло Миколайович; АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти. - К., 2005. - 532 арк.
7. Криворучко Л. С. Організація професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ до дій в екстремальних умовах: дис... канд. юридичних наук: 12.00.07: Х., 2005. — 209 с.
8. Психология экстремальных ситуаций для спасателей и пожарных / Под общей ред. Ю. С. Шойгу. М.: Смысл, 2007. — 319 с.
9. Столяренко А. М. Экстремальная психопедагогика: учеб. пособ. – М.: Юнити-Дана, 2002. – 607 с.
10. Тімченко О. В. Професійний стрес працівників органів внутрішніх справ України (концептуалізація, прогнозування, діагностика та корекція): Дис... докт. психол. наук: 19.00.06 / Національний університет внутрішніх справ. МВС України. – Харків, 2003. – 387 с.

УДК 378.1:355.58

Дячкова О. М.

**ЧРЕЗВЫЧАЙНАЯ СИТУАЦИЯ КАК СФЕРА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СПЕЦИАЛИСТОВ
ОПЕРАТИВНО-СПАСАТЕЛЬНОЙ СЛУЖБЫ**

Аннотация: В статье выделены определения понятия «чрезвычайная ситуация». Рассмотрена общепринятая классификация чрезвычайных ситуаций. Как сфера профессиональной деятельности специалистов оперативно-спасательной службы, чрезвычайные ситуации сопровождаются рисками, несут угрозу и представляют крайнюю опасность для жизни людей.

Ключевые слова: экстремальные условия, чрезвычайная ситуация, профессиональная деятельность, специалисты оперативно-спасательной службы.

UDK 378.1:355.58

O. Diachkova

**EMERGENCY AS SPHERE OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF RESCUE
SERVICE SPECIALISTS**

Abstract: Meanings of notion “emergency” are determined in the article. General classification of emergencies is presented. As sphere of professional activity of rescue service specialists, emergencies are dangerous, attended by risks, result in people deaths and environment changes.

To prevent emergencies rescue service specialist should be stress resistant, emotional-volitional, prepared and able to adapt to extreme conditions of emergency.

Key words: extreme conditions, emergency, professional activity, rescue service specialists.